

En aspekt på rättsantropologisk metod

Aster Akalu

Rättssociologiska institutionen, Lunds universitet

En aspekt på rättsantropologin i allmänhet och på dess väsentliga egenskaper är att vi, genom att gå tillbaka till de enklaste och ursprungligaste strukturerna, får ett perspektiv på vårt moderna samhälle och en bas från vilken vi kan utvärdera dess konsekvenser för oss.

Rättsantropologin sysslade ursprungligen bara med förindustriella stam-grupper, så som socialantropologin vanligtvis gjort. Så är det inte längre. Antropologiska metoder används nu även i studiet av människor i moderna samhällen, i studiet av vanliga människors liv och hur de påverkas av normer och samhälleliga ingripanden.

Antropologiska metoder karaktäriseras av sin orientering mot fallstudier av aktivitetsskapande processer och växelverkan inom relativt små grupper. Det anses inte tillräckligt att beskriva mänskligt handlande genom statistiska översikter. I forskning av detta slag blir viktig information förbisedd på grund av bristande kunskap om den studerade processen, eller också blir den utelämnad eftersom den inte kan beläggas med strikt objektiva fynd. Speciellt psykiska fenomen förbises. Detta gäller: Hur olika aktörsgrupper ser på sina problemsituationer, och på vilket sätt de väljer lösningar på problemen.

För att kunna förklara aktivitetsskapande processer i sin helhet måste forskaren gå de individer han/hon studerar in på livet. Man måste skaffa sig erfarenhet inom deras verksamhetsområden och om nödvändigt leva bland dem i deras dagliga liv och arbeta och utsätta sig själv för händelser som de själva dagligen möter. Sålunda kommer intensiva fallstudiemetoder att framstå som det adekvata medlet att uppnå en djupare förståelse för vad som händer i relationen mellan människor.

Ett annat karaktäristiskt drag inom rättsantropologin är att den inte begränsar sig till undersökningar av rättsliga fenomen. "Lag" är en västerländsk uppfattning som ger uttryck för västerländska värderingar och uppfattningar. När man studerar icke-västerländska samhällen är det nödvändigt att anlägga ett bredare, mera allmänt perspektiv. Dessutom är det metodiskt fördelaktigt att se juridiska fenomen i relation till besläktade element. Av dessa skäl inriktar sig rättsantropologin på normativa begrepp i allmänhet och på beteenden sammanlänkade med dem.

Hur lagar används och hur lagar påverkar människors liv kan man endast förstå genom att studera de sociala situationer i dess helhet, i vilka juridiska och liknande normativa arrangemang är involverade. Det skulle enligt min åsikt vara rättsantropologins uppgift att koncentrera sig på studiet av sådana situationer för vilken den är speciellt lämpad genom sin grundläggande orientering mot fallstudier.

Jag tror emellertid att vi ska ställa oss frågan: Existerar några samhällsgrupper i något samhälle som överhuvudtaget inte använder rättsliga former? Och i så fall: I vilka situationer återfinns de? Svar på denna fråga kan kanske på ett bättre sätt markera rättens roll i samhället än direkta undersökningar av funktioner av olika rättsliga former.

I fortsättningen ska jag begränsa mig till diskussionen kring metodikproblem inom rättsantropologin och inom socialantropologin i allmänhet, av det skälet att jag, och förhoppningsvis många antropologer med mig, tror att det finns ett behov att diskutera just detta. Låt oss ta ett exempel från J.F. Holleman ("Trouble-Cases and Trouble-Less Cases in the Study of Customary Law and Legal Reform", i *Law & Society Review* 1973) Han påpekar: "Vad jag själv lärde av denna intervju och "trouble-case" gick långt bortom äganderättens domäner. Det viktigaste var varningen att jag som västerlänning skulle finna det svårt att formulera bestämda rättsregler som adekvat skulle kunna spegla inhemska normer, som verkligen styr lösningen av tvister där de anses relevanta."

Men ett sådant påstående är, även om det är av stor principiell betydelse, ansett som kritik av andras arbeten och kan ge en riktig vägledning för hur ett fältarbete bör utföras.

Min avsikt i den här diskussionen är inte att föra fram nya metoder, utan att visa på redan kända metoder som tyvärr har

förbisetts av många tidigare och senare antropologer. Fram till nittonhundratalet saknade antropologiska arbeten empiriska fältstudier. Långsiktiga empiriska fältstudier introducerades bl a av Bronislaw Malinowski, en berömd etnograf som vistades hos trobrianderna ett flertal år under första världskriget. Han sammanfattade resultaten av sina studier i ett flertal verk varav ett behandlar den sociala strukturen (*Crime and Custom in Savage Society*, 1926). De sudanesiska nuerna studerades av den engelske antropologen E.E. Evans-Pritchard som vistades hos dem i två omgångar 1930 och 1936 under tillsammans ett år. Han redogjorde för sina iakttagelser i flera böcker. En av dem beskriver särskilt den sociala strukturen i nuersamhällen (*The Nuer, a Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People*, 1940). Ett påtagligt framsteg inom rättsantropologin kom med *The Cheyenne Way* (1941) av Karl N. Llewellyn och E. Adamson Hoebel. Författarna vistades hos cheyennerna sommaren 1935 och Hoebel ensam sommaren 1936.

Här skall jag inte enbart nämna olika rättsantropologiska fältstudier utan diskutera den centrala synpunkten att en antropolog för att kunna lära av främmande folk måste ha levat sig in i förutsättningarna för deras levnadssätt och synsätt. Man måste se deras situation inifrån men samtidigt ha en viss distans för att fördomsfritt kunna se vad som utspelar sig inom folket.

Det är inte alltid en forskare ger en så utförlig redogörelse för sina forskningsmetoder som E.E. Evans-Pritchard. Han anlände till neuerland på en lastbil som transporterade hans sex tjänare samt tält, födoämnen och andra nödvändiga artiklar. Han slog upp sitt tält i närheten av nuernas läger. Från början var nuerna fientligt inställda mot honom eftersom de kort förut blivit slutgiltigt underkuvade av kolonialmakten. "Ni gör råder mot oss men ändå säger ni att vi inte får lov att göra råder mot Dinkas", yttrade de ofta och "ni besegrade oss med gevär och vi hade bara spjut, hade vi haft gevär hade vi jagat bort er." De vägrade att svara på hans frågor. När han kom tillbaka 1936 och hade lärt sig deras språk gick det bättre. De kom till hans tält och svarade på frågor mot belöning. Han samlade sålunda information genom att observera dem och intervjua dem. Han märkte själv att han fick felaktig och missledande information men hur ofta detta skedde är omöjligt att säga. Han noterade ibland att nuerna sade "vi ljög igår men vi ska tala om sanningen idag."

Om Malinovskis sätt att utföra sina studier i fält får vi inte veta så värst mycket. Han vistades länge hos trobrianderna men han

bodde hela tiden för sig själv i sitt tält. Eftersom tältet slogs upp mitt i byn kunde han följa allt som hände där.

För att studera ett främmande folk behöver man inte bara studera det främmande folkets språk utan man måste kunna leva med dem som en av dem för att kunna förstå varför de gör som de gör. Samtidigt behöver man ha en viss distans för att kunna bedöma situationen bättre och se vad de inte ser. Det blir inte bättre om man anlitar en infödd informatör eftersom han har samma sätt att tänka och resonera om saker och ting som de andra, det är inte lätt för honom att bedöma informationen sakligt utan känslomässigt engagemang. Dessutom vill han göra intryck på dem som anses vara utomstående och kanske försöka ge en annorlunda bild av det samhälle han lever i. I ett kommande arbete (*Beyond Morals, Experiences, Living the Life of Ethiopian Nuer*) ger jag ett konkret exempel på hur svårt det kan vara för en infödd administratör (trots att han hade en viss utbildning) att kunna acceptera ursprungliga förhållanden i sin stam och hur han försökt ändra på det hela. Detta ger oss en bild av hur viktigt det är att vi inte bör dela vårt ansvar med en eller flera informatörer utan att vi själva lever oss in i problemet utan mellanhänder.

Beattie (*Other Culture, Aims, Methods and Achievements in Social Anthropology*, 1980) har anmärkt att arbetsdelning inte kan fritaga socialantropologen från hans förpliktelse att se det samhälle och den kultur som han studerar i sin helhet. Jag håller med Beattie om vad han säger, att undersökaren fullt ut måste delta i det studerade samhällets vardagsliv, leva i det och lära känna dess medlemmar som människor, så nära som möjligt på jämlika villkor. På det här sättet, säger han, kan man förstå vad människor *verkligen tänker* och hur de *verkligen agerar*, något som inte alltid är detsamma som vad de *säger att de tänker och agerar* när de blir tillfrågade.

Brian Hugh MacDarmot (*The Scared Spear, The Story of the Nuer Tribe of Ethiopia*, 1971) ifrågasätter en del av noggrannheten i E.E Evans-Pritchards resultat eftersom denne vid ett sammanträffande tycktes bli förvånad över MacDarmots fråga om han hade dansat med nuer eller ätit med dem. "Man kan inte hjälpa att det intrycket dröjer sig kvar att han utfört mycket av sin forskning genom en serie av intervjuer, genomförda i hans tält."

MacDarmot och hans guide Thomas försökte få kontakt med nuerna genom tecken och symboler och genom att anlita en

infödd som talade mycket litet engelska. Det visade sig att den metoden inte kunde ge MacDarmot vad han behövde för att kunna skriva om dem. "Om jag någonsin ska kunna lära känna nuerfolket riktigt skulle jag behöva komma tillbaka på ett nytt besök." Han gick igenom en snabb, elementär utbildning i medicin i England och åkte tillbaka till nuerna med medicinsk utrustning och en tolk som talade bättre engelska än den förste.

MacDarmot säger att man kan komma närmare folket och det problemområde man vill studera om man lever med folket och deltar i deras dagliga liv men kommunicerar med dem enbart med hjälp av tecken och symboler. Man kan då tänka sig att forskaren ser, observerar och ställer frågor och försöker påverka svarens innehåll genom att argumentera med den som tolkar. Problemet är hur pass man kan lita på de svar man får med hjälp av tolken och hur mycket utbildning och erfarenhet i fältarbete tolken måste ha för att kunna diskutera hypotetiska frågor. Detta för oss tillbaka till Beatties synpunkt att i forskarens studier får inte ingå arbetsfördelning utan han måste vara med i all diskussion med folket och ha en komplett kontroll över den person som hjälper honom att samla information. Även om jag är kritisk till att ha en annan person som samlar information är jag övertygad om att Beatties metod är mer användbar än den föregående. Man kan naturligtvis säga att om forskaren själv skall direktinsamla all information så kan han endast få full kontakt med sitt eget kön och kanske sin egen åldersgrupp. Men under mitt arbete hos nuerna kunde jag utan svårighet förflytta mig från den ena gruppen till den andra, och jag upplevde inte att jag saknade en medhjälpare. Jag tror att många forskare håller med mig om att man har en känsla av att en informatör inte kan ge en riktig och samlad bild av det samhälle man studerar och att det heller inte är bra om man är tvungen att komplettera det man saknar genom att argumentera med honom.

Llewellyn och Hoebel är inte av den åsikten att man behöver kunna språket och själv vara deltagande observatör, utan vad som krävs enligt dem är noggrannhet i analysen av fallstudier. "The trouble-case study" är enligt Llewellyn och Hoebel, om mycket noggrant använd och analyserad, den säkraste vägen att upptäcka rättsliga normer. Den avslöjar det mesta, inte bara effekten av gamla normer och skapandet av nya, utan också trycket från kulturen i övrigt belyses klart i konflikternas hetta.

William Twining (i *Law and Society Review*, "Law and Anthro-

pology: A Case Study in inter-disciplinary Collaboration", 1973) är kritisk mot Llewellyn och Hoebel och säger att de var mer intresserade av processen hur konflikter handläggs än av sociala normer. De var tvungna att lita på muntliga berättelser om hur händelser som hade hänt många år tidigare under förhållanden där gränslinjen mellan historia och myt är mycket fin. Dessutom var rättsfallen i bästa fall bara fragmentariska och antydande och kunde därför inte ge underlag för pålitliga slutsatser.

Problemet med fallstudiemetoden är enligt J.F. Holleman (*Law and Society Review*, 1973) att konflikter i icke-litterata samhällen omspanner mycket annat än tillämpningen av en enda regel. Detta betyder att även om tvistens huvudfokus skulle vara en viss regels innehåll spelar tillfälliga faktorer en avgörande roll och kan leda till en utgång som inte är i strikt överensstämmelse med regeln.

Gluckman (*Law and Society Review*, "Limitations of the Case-Method in the Study of Tribal Law", 1973) försöker visa begränsningen med fallstudiemetoden hos Llewellyn och Hoebel. Begränsningen i deras metod ligger, enligt Gluckman, däri att "för att förstå vad rätt var, är och blir, måste man förstå vad rätt gjorde och gör och för att förstå vad rätt gjorde och gör, måste man förstå vad rätt var, är och blir." Detta, säger han, tar en utanför de snäva ramarna för själva tvisten. Man kan inte ens registrera vad rätt är utan att registrera vad rätt gör. För detta måste man också känna till det sociala sammanhanget och den sociala kontexten.

Hittills har jag fört en diskussion om de metodiska svårigheter en antropolog har; om man inte tänker sig för kommer man att få problem med sin fältstudie. För att klarlägga min ståndpunkt vill jag citera Beattie som jag anser är den ende som på ett mer djupgående sätt diskuterar problemen som sammanhänger med antropologiska fältstudier.

John Beattie är en brittisk antropolog som utförde fältstudier i Bunyoro, ett kungarike i västra Uganda. Fastän han inte gav en fullständig redogörelse för sin studie i Bunyoro visade han på de svårigheter en europeisk antropolog kan möta ute på fältet. Han säger att européer för det mesta uppfattas som regeringstjänstemän eller missionärer. Sålunda kan en europé som säger sig vara ingetdera mycket väl bli misstänkt för att dölja sin verkliga identitet. Därför måste han bevisa sig vara annorlunda. Från

erfarenheten av fältstudien i Bunyoro ger Beattie följande redogörelse:

”Jag kupade och odlade med mina egna händer en liten åker med sötpotatis. Mina ansträngningar, som resulterade i blåsor i händerna och inte mycket mer, sågs först med uttalat hån av mina grannar. Men vilken avsikt jag än hade, stod det snart klart för dem att jag inte passade in i någon förutfattad europeisk kategori och snart blev jag överöst av erbjudanden om hjälp, vilka jag tacksamt tog emot.”

Trots detta försök gav han följande anmärkning:

”Ingen utländsk antropolog kan någonsin bli helt assimilerad i en annan kultur och kan aldrig bli helt en och oskiljaktig från det folk han studerar, och det är inte heller önskvärt. Att vara främmande är en viktig tillgång: ofta talar människor friare med en utomstående, så länge han inte är alltför utomstående.”

Den mest intressanta punkten är att Beattie gav stort utrymme åt frågan vilka begrepp antropologen bör använda när han studerar andra kulturer än sin egen.

I den här frågan sa han

”att grava missuppfattningar har uppstått och fortsätter att uppstå eftersom människor har försökt att förstå andra, obekanta samhällens institutioner med kända och självklara kategorier i sina egna kulturer. Ju större skillnaderna är mellan samhällena, och ju mindre fullständig den redan uppnådda kontakten är dem emellan, desto större är faran för allvarliga missförstånd.”

För att undvika missförstånd gav han följande rekommendationer:

”Ett viktigt socialantropologiskt bidrag har varit att visa att sociala och kulturella institutioner hos samhällen, avlägsna från våra egna, måste förstås, om de nu överhuvudtaget ska förstås, genom de gällande uppfattningar och värderingar som finns i dessa samhällen och inte bara i våra termer.

Detta slags förståelse är endast möjlig om undersökaren flyttar, vanligtvis både bokstavligt och bildligt, ut ur sin egen kultur och in i en främmande, som han önskar förstå, och lär sig den nya kulturen såsom han skulle lära sig ett nytt språk. (I själva verket är ofta fältantropologens första uppgift att behärska ett främmande språk.)

Observatören måste leva bland och tillsammans med

det folk han studerar. Det är inte tillräckligt att bo på ett bekvämt hotell eller liknande och att endast besöka dem några få timmar om dagen eller mer sällan. Visst kan en del göras på detta sätt. Man kan t ex lära sig mycket om ett samhälles moral och juridiska regler och om andra tydliga aspekter av dess kultur genom "set-interviews" med utvalda individer eller grupper. Men att bedriva antropologiska studier på detta sätt kan bara tala om för utfrågaren vad folk tror händer eller ska hända (eller kanske bara vad de vill få honom att tro händer). Det kan inte tala om för honom vad som verkligen händer hur de sociala och kulturella institutionerna i samhället passar ihop i ett arbetsmönster."

För fältarbetets praktiska utförande är det av vikt att avgöra om studien, som Beattie insett, ska formas efter västerländska eller institutionella begrepp eller efter uppfattningarna i de studerade samhällena. Med detta fortsätter vi till den berömda tvisten mellan Gluckman och Bohannan.

Bohannan (*Justice and Judgment among the Tiv*, 1957) vistades hos Tivfolket i centrala Nigeria under sammanlagt 26 månader åren 1949-1953. Studien utfördes med hjälp av infödda assistenter. Bohannan påpekar själv att han bibehöll sina amerikanska levandsvanor. Resultatet av studien publicerades år 1957. Bohannan vill beskriva hur Tivfolket själva uppfattade vad som hände vid deras domstolar. Han försökte därför frigöra sig från västerländska begrepp och tankesätt. I varje fall gäller detta juridiska begrepp och tankesätt, när det gäller sociologiska termer är han inte lika konsekvent. Att hans beskrivning ofta verkar oklar och motsägelsefull beror emellertid inte bara på en oförmåga att helt frigöra sig från sin västerländska bakgrund. Tivfolkets egna uppfattningar kan ha varit påverkade av den brittiska kolonialadministrationen, och dess tanke-system kan därigenom ha blandats upp med europeiska inslag.

Gluckman (*The Judicial Process among the Barotse of Northern Rhodesia*, 1955) vistades i Barotseland 30 månader under åren 1940-1947. Under denna tid följde han ett stort antal domstolsprocesser och upptecknade parternas anföranden, vittnesmålen, korsförhören och de olika domarnas vota. En infödd assistent upptecknade andra mål.

I motsats till Bohannan anser Gluckman att man kan beskriva de infödda domarnas sätt att tänka genom att använda europeiska juridiska begrepp och principer. Den metod han förespråkar tycks vara att först försöka förstå dem i deras egna

termer och sedan översätta till närmast jämförliga engelska begrepp och principer. Därigenom menar han sig vinna inte endast en jämförelse i detalj med europeisk rätt utan också en framtagning av problem som man eljest inte kommit att tänka på.

Enligt Gluckman har hans studie av Barotsedomstolarna avslöjat drag som är gemensamma för all primitiv rätt och man kan finna liknande processer inte bara i andra afrikanska stater utan också i samhällen utan politiska institutioner. En blick på förhållandena hos trobriander och nuer är tillräcklig för att visa hur farligt det är att generalisera på detta sätt.

Vilka av de båda metoderna är att föredraga, Bohannans eller Gluckmans? Det beror givetvis på vad man är ute efter. Bohannan söker efter olikheter med de västerländska rättsordningarna, Gluckman efter likheter. Båda har det gemensamt att de är präglade av sin västerländska bakgrund med dess inbyggda självklara förutsättningar. Det här spelar kanske inte lika stor roll när man talar om Tiv- och Barotsefolken som när man diskuterar mer ursprungliga folk. Detta beror på det faktum att de förra lever på en nivå där formaliserade domstolar är en del av den sociala strukturen och att dessa domstolar har organiserats och även i andra hänseenden influerats av den europeiska kolonialmakten.

Men svårigheter uppstår när en framstående vetenskapsman som Gluckman förespråkar att hans studie är giltig även för samhällen som inte är på samma nivå som Barotsefolket.

I motsats till hans eget arbete menar Gluckman att Llewellyn och Hoebels bok bygger på "fact-sceptics" och "rule-sceptics" och är inriktad mest på att förbättra de angloamerikanska rättsförhållandena. Han menar att denna metod inte kan användas för jämförande ändamål, som han anser vara viktigt. Därför tycker han att rättsantropologer inte bör utgå från mot-sättningar inom modern rättsvetenskap utan lära sig genom egen erfarenhet på fältet.

Men vad han inte säger är att rättsantropologer måste se upp så att de inte följer traditionella spår, oavsett vilka, utan att de kritiskt granskar gängse metoder för att inte själva hamna i samma svårigheter som diskuterades ovan.

Man kan inte komma ifrån att viktiga arbeten gjorts inom socialantropologin och även inom rättsantropologin, men man måste också påpeka deras brister som jag har försökt visa i den

här artikeln. Som jag redogjort för ovan kan man säga att de flesta antropologer inte tycks lägga vikten på att närma sig problemen inifrån utan håller sig för det mesta på avstånd och litar litet för mycket på egna tolkningar. Detta gör det svårt för forskaren att få en korrekt bild av det samhälle han studerar.